

Шамбеталиев К.Ы.

**ИНСАНГА БАГЫТТАЛГАН МАМИЛЕ ЖОЖДУН СТУДЕНТТЕРИНИН
ЧЫГАРМАЧЫЛ ТААНЫП-БИЛҮҮ АКТИВДҮҮЛҮГҮНҮН ӨНҮГҮҮ
ПРОЦЕССИНИН МЕТОДОЛОГИЯЛЫК НЕГИЗИ КАТАРЫ**

Шамбеталиев К.Ы.

**ЛИЧНОСТНО-ОРИЕНТИРОВАННЫЙ ПОДХОД КАК МЕТОДОЛОГИЧЕСКАЯ
ОСНОВА ПРОЦЕССА РАЗВИТИЯ ТВОРЧЕСКОЙ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ
АКТИВНОСТИ СТУДЕНТОВ ВУЗА**

K.Y. Shambetaliev

**PERSON-ORIENTED APPROACH AS A METHODOLOGICAL BASIS OF
DEVELOPMENT OF CREATIVE INFORMATIVE ACTIVITY OF STUDENTS OF THE
UNIVERSITY**

УДК:37.032

Бул макалада көбүнчө жогорку билим берүүнүн педагогикалык теориясында жана практикасында педагогикалык ЖОЖдордун системасында окутуунун жаңы методдору жана формалары изилденди. Ошондой эле, окутуу процессинин жалпы сапатын башкаруу маселесинин изилдениши абалы аныкталды. Азыркы учурда жогорку билим берүүнүн педагогикалык теориясында жана практикасында педагогикалык ЖОЖдордун системасында окутуунун жаңы методдорун жана формаларын издөө байкалат.

Негизги сөздөр: системасын окутуу, сапат, башкаруу, окутуу процесси, сапатты башкаруу системасы, педагогикалык теория, метод.

В этой статье проанализированы, в основном, новые методы и формы обучения в системе педагогических вузов в педагогической теории и практике высшего образования. Кроме этого, определено состояние исследованности проблемы управления качеством процесса обучения. В настоящее время наблюдается поиск новых методов и форм обучения в системе педагогических вузов в педагогической теории и практике высшего образования.

Ключевые слова: обучение системе, качество, управление, процесс обучения, система управления качеством, педагогическая теория, метод.

This article is analyzed by mainly new methods and forms of training in pedagogical universities in the system of pedagogical theory and practice of higher education. In addition, the determined state of research quality control of the learning process. Currently, there is a search for new methods and forms of education in the system of pedagogical high schools in the pedagogical theory and practice of higher education.

Key words: forms of training, theory and practice, quality control of the learning process pedagogical theory, forms of education, method.

Азыркы учурда жогорку билим берүүнүн педагогикалык теориясында жана практикасында педагогикалык ЖОЖдордун системасында окутуунун жаңы методдорун жана формаларын издөө байкалат, ал тандап алган кесибинде компетенттүүлүккө жетишүүдө таанып-билүү ишмердүүлүктө чыгармачыл активдүүлүктү, ошондой эле демилге-

лүүлүк, өз алдынчалык жана өжөрлүктү көрсөтүүгө жөндөмдүү инсанды калыптандырууга багытталган.

Мисалы, Ч.Т.Өмүканованын [10] пикири боюнча, заманбап маалыматтык технологияларды колдонуу менен байланышкан билим берүүнүн уюштургуч формаларынын келип чыгышы билим берүү системасын модернизациялоонун маалымат багыты болуп эсептелинет. Белгилүү болгондой, жогорку мектептин педагогикасы педагогиканын бир бөлүгү гана, ошондуктан жогорку мектеп аргасыздан өзүнүн идеяларынын методдору жана формаларын өнүктүрүү үчүн негиз катары илимий-педагогикалык ойлордун өнүгүүсүнүн тарыхында чогулуп, текшерилген окутуунун уюштуруу формалары жана методдорунун жыйындысын колдонууга мажбур. Ушундай идеялардын бири болуп билим берүү процессинде субъект-объекттик мамиледен субъект-субъекттик мамилеге өтүүнү болжолдогон инсанга багытталган мамиле эсептелет, аны ишке ашыруу азыркыга чейин теорияда дагы, практикада дагы татаал проблема бойдон калууда. Маанилүү деңгээлде бул, кээ бир окумуштуулар белгилегендей, бул мамиленин технологиялык аспектери адистер тарабынан жетиштүү деңгээлде иштелип чыккан эмес жана ар кандай пикирлердин болушу менен шартталат. Мисалы, В.И. Загвязинскийдин [7] пикири боюнча, ал инсанга багытталган мамиленин өтө эле укмуштуудай экендигине күмөн санайт, студенттердин физика, химия, математика, жадагалса психология жана педагогиканын фундаменталдык түшүнүк жана категорияларын абсолютташтырып, студенттердин өздүк түшүнүүсү зарыл»деп эсептеген. Андан сырткары, заманбап педагогикалык жана психологиялык сөздүк жана справочниктерде «инсанга багытталган мамиле» түшүнүгүнүн аныктамасы жок экен. Педагогикалык сөздүктөрдө «инсандык мамиле» түшүнүгүнүн аныктамасы гана берилген, ал тарбиянын өнүтүнөн караганда субъект-субъекттик процесстен алып түшүндүрүлгөн. Ушуга байланыштуу, инсанга багытталган мамилени студенттердин чыгармачыл таанып-билүү активдүүлүгүнүн өнүгүү процессинин методологиялык негизи катары карап жатып, аны заманбап

окумуштуулардын пикиринен тартып, билим берүү процессинде таанып-билүү ишмердүүлүгүн уюштуруу аркылуу карап чыгуу зарыл. Мында биз «мамиле» түшүнүгүнө таяндык, ал И.А.Колесникова жана Е.В.Титованын «Педагогикалык праксеология» окуу колдонмосунда берилген: «мамиле – бул теориялык жактан негизделген тигил же бул принцип, идеялардын ишке ашыруунун практикалык жолу».

Бүгүнкү күндө, А.А.Плигин [9] туура белгилегендей, заманбап билим берүү мыйзам ченемдүү инсанга багытталган (маңызы, максаты, баалуулуктары боюнча), технологиялык (уюштуруу процесси жана натыйжага жетишүү гарантиясынын мүнөзү боюнча), ички субъекттүү (процессти башкаруу ыкмалары жана окутуунун сапаты боюнча), тең укуктуу-кооперативдик жана көп дистанциялык (ишмердүүлүктүн бардык субъекттеринин өз-ара байланышы жана алысташы боюнча), системалык (өзүнчө элементтердин ички байланышы боюнча), вариативдүү (уюштуруучулук-педагогикалык ишке ашыруунун формалары, ыкмалары жана моделдери боюнча), экологиялык (субъекттерге жана айлана-чөйрөгө болгон мамиле боюнча), фундаменталдык (илимий салттарды сактоо жана маданияттын базалык элементтерин кристаллдаштыруу боюнча), ийкемдүү (жаңылоо жана өзгөртүү киргизүүнүн ылдамдыгы боюнча) билим берүүгө айланууда. Айтылгандардын контекстинде В.В. Сериковдун «Билим берүүдөгү инсандык мамиле: концепция жана технологиялар» эмгегине кайрылалык, анда ал окутуудагы инсандык мамилени төмөндөгүчө аныктайт: 1) билим берүү процессинин субъектилеринин баарлашуусунун этикалык-гуманисттик принциби; 2) педагогикалык процесстеги инсандык жаңылануулардын инсандык механизмдерин ачып берген, өзүнүн инсанын ачууга жетишүүгө багытталган түшүндүрмө принциби; 3) негизги максат болгон инсандын тегерегиндеги педагогикалык ишмердүүлүктүн багыттарынын синтезинин принциби; 4) билим берүү процессиндеги инсандын эркиндик принциби анын приоритеттерди тандоо маанисинде, билим берүү «маршруттарынын» маанисинде, үйрөнүүчү мазмунду өздүк, инсандык кабыл алуунун калыптануусунун манисинде; 5) билим берүүдөгү индивидуалдуулук приоритети; 6) индивиддин өздүк инсандык касиеттеринин пайда болуу жана өнүгүүсүнө багытталган белгилүү педагогикалык процесстин түзүлүшү. Мындай мамиледе таанып-билүү ишмердүүлүгү, көрүп тургандай, салттык көркөмдүүлүгүн жана тышкы регламентүүлүгүн жоготуп, жаштардын табигый ишмердүүлүгүнө жакындайт. Бул позиция билим берүүнүн инсанга багытталган концепциясын бүтүн педагогикалык системанын парадигмасы катары карайт, анын ишке ашуусу студенттин инсандык функциясын өнүктүрүүнүн зарыл шарттарын түзөт, анын ичинде максат жана ыкмаларды тандоо, өзүнүн «Мен» концепциясын таануу, ага маанилүү болгон иште жоопкерчиликти жана автономиялуулукту көрсөтүү. Мындай билим берүү өзүнүн алдында белгиленген касиеттери менен

инсандын калыптануусун милдет кылып койбойт, ал өзүнүн интеллектуалдык потенциалы жана жөндөмдөрүнө дал келген студенттин мүмкүнчүлүктөрүн толук ишке ашыруу шарттарын коёт. Билим берүүнүн инсанга багытталган теориясынын негизги милдети катары В.В. Сериков тарабынан инсан ийгиликтүү керектелип, иштеген чөйрөнү моделдөө аныкталат. Ошентип, В. В. Сериков [4] сунуштаган инсанга багытталган концепциянын максаты болуп индивиддин төмөнкү функцияларынын толук кандуу өнүгүшү үчүн шарт түзүү: тандалуучулук (тандоого жөндөмү), рефлексия (өзүнүн ишмердүүлүгүн баалоо билгичтиги), болумуштук (жашоо маңзын издөө жана чыгармачыл башатты кошуу), калыптандыруучу функция («Мен» образын калыптандыруу), инсандын жоопкерчилиги жана автономиялуулугу. Мында билим берүү процессинин негизги мүнөздөмөсү жана инсандык-мазмундук деңгээлге өтүүнүн көрсөткүчү болуп, окумуштуунун пикири боюнча, диалог принциби эсептелет, ал студенттин инсандык тажрыйбасынын байуусуна көмөктөшөт. Буга байланыштуу В.А. Петровскийдин көз карашын карап көрсөк болот, ал боюнча билим берүү процессиндеги инсанга багытталган мамиленин маңызы төрт түзүүчүнүн биримдигиндеги активдүүлүктүн субъекти катары адамдын жаралуусунда турат: табияттын, адам маданиятынын, башка маанилүү дүйнөнүн, адамдын аң-сезиминин. Окумуштуу далилдегендей, инсандын умтулуулары чексиз кайра өндүрүү жана баалуулук сапаттарына ээ болуу үчүн инсанга багытталган чөйрөнү уюштуруу зарыл. Буга кошумчалап, В.А. Петровский төмөнкү проектирленген инсанга багытталган мамиленин мүнөздөмөлөрүн аныктайт: студенттин уникалдуу тажрыйбасын культивациялоо; биргелешкен тажрыйбанын баалуулугун таануу «окуялар (бир адамдын башка бир адамга таасири биргелешкен тажрыйбасына ээ болууда, резонанска жетишүүдө, чагылдырылган эффектте көрүнөт); «тажрыйбанын универсалдуулугу». Бул менен Э.Ф. Зеердин [8] пикири дал келет, ал инсанга багытталган билим берүүнү окуучунун жеке тажрыйбасына багытталган субъекттин билим берүүсү катары аныктайт. Ал адилеттүү эсептегендей, инсанга багытталган билим берүү студент жана педагогдун ортосундагы өз-ара аракеттенүүсүн уюштурууга негизделген, бул учурда билим берүү процессинин субъекттеринде өзүн-өзү билим берүү, өзүн-өзү аныктоо, өзүн-өзү көрсөтүүгө жөндөмдүүлүктөр өнүктүрүү үчүн оптималдуу шарттар түзүлөт. Мындай идеяларды И.Б. Котов, Е.Н. Шияновдун эмгектеринде жолуктурууга болот. Ошентип, инсанга багытталган мамиле биринчи планга коюучу нерселер: көңүлдү билим берүү процессинин бардык катышуучуларынын субъекттик тажрыйбасына, үйрөнүлүүчү тажрыйбага таянууга, окутуучу менен студенттин ортосундагы билим жана тажрыйба алмашуунун баалуулугун таанууга буруу. Бирок мында белгилей турган нерсе, студенттин субъекттик тажрыйбасын эске алып, билим берүү катышуучуларынын ордун жана ролун ачуучу жана

аныктоочу процессуалдык аспектилерин билим берүү процессинде андан кем эмес ойнойт. Билим берүүнүн инсанга багытталган концепцияга теориялык мамиленин борборунда (Е.В. Бондаревскаянын концепциясында) студентти маданияттын субъекти катары өнүктүрүү жана тарбиялоону коюуга болот, анткени ал «алып жүрүүчү, сактоочу, колдонуучу, жаратуучу. Бул учурда инсанга багытталган мамиленин максаты автор тарабынан «адамдын калыптанышы анын кайталангыс индивидуалдуулугу, чыгармачыл башатына» көмөктөшүүчү катары ачылат. Ушул жерде педагогикалык чындык Е.В. Бондаревскаянын [3] концепциясында маданият жаратуучу чөйрө катары берилет, анда негизги баалуулук – окуучунун инсаны, ал окуунун субъектиси катары гана каралбастан, ошондой эле жашоонун субъектиси катары да аныкталат. Бул студенттин интеллектуалдык (кесиптик) гана өнүгүүсү жөнүндө эмес, ошондой эле жетиштүү деңгээлде инсандык-маанилүү өнүгүүсү жөнүндө сөз болууга мүмкүндүк түзөт. Эгер И.С. Якиманскаянын теориялык изилдөөлөрүнө кайрылсак, анда аларга ылайык, инсанга багытталган мамиле (анын аныктамасы боюнча бул субъекттик-инсандык мамиле), ар бир студентке өзгөчө, окшобогон, кайталангыс инсан катары мамиле жасоо эсептелет. Бул мамилени ишке ашырууда, автордун ою боюнча, иш, биринчиден, системалуу болуш керек, окутуунун бардык баскычтарын камтыш керек. Экинчиден, ар бир студенттин жекече тандоочулук көрүнүшү, анын туруктуулугу үчүн шарттардын түзүлүшү эске алынган өзгөчө билим берүү чөйрөсү зарыл. Үчүнчүдөн, атайын даярдалган окутуучу керек, ал инсанга багытталган билим берүү жана окутуунун максаттары жана баалуулуктарын түшүнөт. Бул мамиледе, жогоруда сүрөттөлгөндөй эле, ишмердүүлүктүн субъекттүү тажрыйбасы сыяктуу инсандын өнүгүү факторуна өзгөчө маани берилет, ал инсанга гана таандык болгон мүнөздөмөлөрдү студенттин чыгармачыл таанып-билүү активдүүлүгүнүн өнүгүүсүнүн динамикасынын жана жөндөмдөрүн эске алуу менен анын өзгөчөлүктөрүн билүүгө негизделген жана жеке мүнөзгө ээ болгон билим берүү программаларынын жекелештирүү шарттарында натыйжалуураак калыптанат. Ошентип, жалпылаштырылган түрдө И.С. Якиманская [5] боюнча инсанга багытталган билим берүү – бул студент-субъекттин өзгөчөлүктөрүн айкындоочу окутуу, ал жаш адамдын өзгөчөлүгүн, ошондой эле субъекттик тажрыйбасынын өзгөчөлүгүн тааныйт, жана мында психологиялык-педагогикалык таасир этет. Ушул контекстте инсанга багытталган мамиле окутууда жекече мамилени камсыздаган, теориялык дифференциациясынын эске алуу менен илимий билимди өздөштүрүүнү уюштуруу менен байланышкан. Дидактикалык мамиленин негизинде курс боюнча предметтик дифференциация жатат, ал ар түрдүү предметтик мазмундагы материал менен иштөөдөгү студенттин каалаган артыкчылыктарын айкындоого, тереңдетип окутууга кызыгууга, предметтик жана кесиптик ишмердүүлүктүн ар

кандай түрлөрү менен иштөөгө жаштардын көңүлүн бурууга багытталган. Предметтик дифференциацияны проектирлөө окуу материалынын татаалдыгы жана көлөмүн эске алууга негизделет (жогорку/төмөнкү татаалдыктагы тапшырмалар). Натыйжада, окутуунун уюштуруунун каражаты катары студенттердин чыгармачыл таанып-билүү активдүүлүгү эсептелет, аны инсанга багытталган мамиленин алкагындагы негизги компонент катары кароого болот. Мында, А.В. Хуторской эсептегендей, философиялык-педагогикалык негиздердин билим берүү максаттары жана технологиялары инсанга багытталган мамиле өзүнүн негизине табияттык, өнүктүрүүчү, көйгөйлүү, эвристикалык ж.б. башаттарды камтыйт, алар студентке эки альтернативадан тандоо кырдаалында тыштан кабыл алган максаттарга жана өзү аң-сезимдүү койгон максаттарга жетишүүгө умтулууга көмөктөшөт. Буга байланыштуу, инсанга багытталган мамилени студенттин окуу жана кесиптик ишмердүүлүктөрдө өзүн-өзү уюштурууга болгон жөндөмдөрүнүн калыптануусунун педагогикалык шарттары, өзүн-өзү өзгөртүүгө өнүктүрүүгө болгон жөндөмдөр катары кароого мүмкүн. Бул учурда окутуучунун ролу болуп, зарыл болгон сапаттарды калыптандыруу үчүн шарттарды түзүү эсептелет. Л.О. Абрекова студенттин инсанын билим берүү процессинин борборуна коюп, анын объекттүү позициясын субъекттүү позицияга айландырган технологиялык стратегиясын колдонуу позициясынан инсанга багытталган мамилесинин маңызын ачып берет. Б.С. Братусь [6] бул мамилени «өнүгүү» ишмердүүлүгүн ишке ашыруучу өз-ара аракеттенишкен бир нече субъекттеринин болушу менен байланыштырат. А.В. Хуторской [2] инсанга багытталган мамилени төмөнкү жоболор менен аныктайт: 1) ар бир студентке окуу дисциплиналарын өздөштүрүүнүн жеке билим берүү траекториясын түзүү мүмкүндүгү пайда болот; 2) ар бир студентке фундаменталдык түшүнүктөр жана категорияларды түшүнүүгө өздүк көз караштарды түзүүгө мүмкүндүк, окуу темпин, билим берүү милдеттерин чечүүнүн форма жана методдорун, көзөмөлдөө, рефлексия жана өзүн-өзү баалоо ишмердүүлүгүнүн ыкмаларын жекече тандоого укук берүү керек». Ушундан талкуулануучу көйгөйдүн планында А.В. Хуторский тарабынан формулировкаланган инсанга багытталган мамиленин жоболору сөзсүз кызыгууну жаратат: ар бир студенттин баалуулугунун уникалдуулугун таануу; ар бир студент жана окутуучу тарабынан ар бир башка адамдын баалуулугунун уникалдуулугун таануу; ар бир студент, башка адамдын уникалдуулугун таанып жатып, ал менен гумандуулук негизде өз-ара аракеттенүүсү керек; жеке же коллективдүү түрдө түзүлүүчү билим берүү продукциясы студентти жокко чыгарбайт, ал маданий-тарыхый жетишкендиктер менен салыштырат; студент тарабынан алынган билим берүү натыйжалары рефлексивдүү түрдө өзү тарабынан кандай айкындалып, бааланса, окутуучу тарабынан да ошондой бааланат, билим берүүнүн максаттары

менен дал келген жекече формулировкаланган студенттин максаттарына карата ж.б. А.В. Хуторскидин «окуучунун жеке билим берүү траекториясы» аныктамасы да он баага ээ, ал инсанга багытталган мамиленин методологиясында негиздөөчү болуп эсептелет. Ошентип, ал студенттин жекече билим берүү траекториясы – бул ар бир жаштын инсандык потенциалын ишке ашыруунун жекече жолу деп ойлойт. Ошентип, келтирилген аныктамаларды талдоо төмөнкү ынанууга алып келет: инсанга багытталган окутуу кызыгуулардын жана өнүгүп жаткан инсандын приоритетин билдирет, анын өзгөчөлүгүн жана мүмкүнчүлүктөрүн эске алуу, студентке тандоо укугун берүү, анын ичинде өздүк таанып-билүү ишмердүүлүгүн конструкциялоодо, окутуучу менен студенттин кызматташтыгы жана диалогу. Буга кошумча Е.А. Маралованын [1] пикирин айта кетели, ал, окутуучунун инсанга багытталган мамилени ишке ашырууга даярдык көйгөйүн изилдеп, анын психологиялык-педагогикалык маанисин мындайча түшүндүрөт: бул студенттин таанып-билүү ишмердүүлүгүндөгү инсандык позициясынын калыптануусу, өзүн-өзү аныктоо, чыгармачыл мүмкүнчүлүктөрдү ишке ашыруу үчүн шарттарды түзүү. Мында студенттин инсаны автор тарабынан, эң оболу, өзүнүн баалуулук системасы бар, мамилелер системасы бар, субъективдүү тажрыйба менен шартталган субъект катары таанылат; конкреттүү ишмердүүлүктүн өзү маанисин аныктаган субъект; маселе койгон, жана аны чечүү үчүн каражат, ыкма жана методдорду тандаган субъект. Психологиялык-педагогикалык адабияттын изилдөөсү көрсөткөндөй, педагогикалык илимде ошондой эле окутууга башка мамилелер бар, анда инсанга багытталган мамиледе студенттин инсанынын ишмердүүлүгүнө маани берилет. Бул «ар түрдүү деңгээлди мамиле» (студентке жеткиликтүү болгон программалык материалдын татаалдыгынын ар түрдүү деңгээлине багыттуулугу (мотивациянын, ойлонуунун тибинин, темпераменттин мүнөзүн эске алуу, эрктик жана эмоционалдык процесстер, студенттердин өзүн-өзү

аныктоонун турмуштук даражасы, топтолгон тажрыйбасы, ишмердүүлүк темпинин жана башка өзгөчөлүктөрүн); «жекече мамиле» (педагогиканын принциби, ага жараша окуу-тарбия ишинин процессинде окутуучулар топтолгон менен кээ бир студенттер менен жекече модель боюнча өз-ара аракеттенишет). Мындан биз көрө алабыз, жогоруда берилген түшүнүктөр жана «инсанга багытталган мамиле» түшүнүгүнүн ортосунда белгилүү бир айырмачылыктар бар. Дифференцирлөө – бул ЖОЖдогу педагогикалык салттуу системаны сактоодо жекелештирүү деңгээлин жана коллективдик иш алып жүрөт, бул жекелештирүүгө жол.

Адабияттар:

1. Маралова Е.А. Развитие готовности учителя к реализации личностно-ориентированного подхода к обучению школьников (в системе ИПК): Дис. канд. пед. наук. - СПб., 1999. -16 с.
2. Хуторской А.В. Методика личностно-ориентированного обучения. - М.: Владос-пресс. 2005. - 269 с.
3. Бондаревская Е.В. Гуманистическая парадигма личностно-ориентированного образования // Педагогика. - 1997. - №4. - С 11 - 17.
4. Сериков В.В. Личностно-ориентированное образование // Советская педагогика. - 1994. - № 5. - С. 16-21.
5. Якиманская И.С. Технология личностно-ориентированного обучения в современной школе. - М.: Сентябрь, 2000. - 278 с.
6. Братусь Б.С. Опыт обоснования гуманитарной психологии //Вопросы психологии. - 1990. - № 1. - С.50-59.
7. Загвязинский В.И. Теория обучения: Современная интерпретация. - М.: Изд. центр «Академия», 2001. - 168 с.
8. Зеер Э.Ф. Личностно-ориентированное профессиональное образование//Педагогика. - 2002. - №3. - С. 138-140.
9. Плигин А.А. Личностно-ориентированное образование: история и практика. Монография. - М.: «КсП+», 2003. - 223 с.
10. Өмүрканова Ч.Т. Место дистанционного образования в системе образования. Наука, Новые технологии и инновации Кыргызстана №7, 2016.-250 с.

Рецензент: к.п.н., доцент Калдыбаева А.Т.